

Татьяна Самойленко

**ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ РУКОВОДСТВА
УКРАИНСКОГО КИНЕМАТОГРАФА В 1920 – 1930-Х ГОДАХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА
СОДЕРЖАНИЕ КИНОПРОДУКЦИИ**

В статье рассматривается процесс эволюции системы руководства украинским кинематографом в 20–30-х годах прошлого века. Автор отмечает, что в результате создания разветвленной системы органов административного правления в сфере кинопроизводства и кинопроката обеспечило власти тотальный контроль над всеми составляющими кинематографического процесса. Это оказало значительное влияние на характер кинематографического процесса и как следствие к появлению нового направления в кинематографе – социалистического реализма тоталитарного толка.

Ключевые слова: украинский кинематограф, национально-культурное строительство "Украинфильм", социалистический реализм, кинопродукция.

Tetyana Samoylenko

**ORGANIZATIONAL CHANGES IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF UKRAINIAN
CINEMATOGRAPH IN THE 1920S–1930S AND THEIR IMPACT ON THE CONTENTS OF
THE FILMS**

The article gives a review of the evolution of Ukrainian cinematograph management in the years '20 and '30 of the past century. The author specifically points out, that the authorities had a total control of all the components of cinematographic process as a direct result of the creation and establishment of an elaborate management system. This had a substantial influence on the character of cinematograph and, consequently, an emergence of a new genre of cinematography – totalitary oriented socialistic realism.

Key words: Ukrainian cinematograph, national and cultural creation of "Ukrainfilm", socialistic realism, the contents of the films.

УДК 631.5"1930/1939"-055.2

Олена Новікова

ЖІНОЧА ПРАЦЯ В КОЛГОСПАХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1930-Х РР.

Стаття присвячена аналізу процесу залучення сільських жінок до колгоспного виробництва. Зроблено спробу висвітлити законодавчо-нормативну базу, форми і методи колгоспного керівництва, які мали сприяти якнайшвидшому і найтовнішому перетворенню жіноцтва в основний трудовий ресурс колгоспів.

Ключові слова: радянська Україна, колгоспниця, жіноча праця, сезонні роботи, польові роботи.

З часу розгортання колективізації у радянській Україні, в умовах, коли жіноча частка населення значно перевищувала чоловічу, селянка розглядалася владою як необхідний трудовий ресурс. Відтак центральними партійними і радянськими органами, а з ними і місцевими, значна увага приділялася місцю й ролі жінки в діяльності колгоспів.

В історіографічному аспекті питання залучення сільських жінок до колгоспного виробництва є малодослідженим. Історики радянської доби, які досліджували процес колективізації, проблем жіноцтва торкалися епізодично, часто не виокремлюючи їх із селянського загалу [1–3]. Підвищення інтересу до вивчення жіночих студій у наш час сприяв появі низки робіт, присвяченим окремим аспектам проблеми жіночої праці в колгоспі [4–5]. Останнє зумовлює необхідність подальшого вивчення жіночого питання у колгоспах 1930-х рр. Спираючись на архівні матеріали, які раніше не використовувалися, періодичні видання 1930-х рр., свідчення сучасниць, автор метою запропонованої статті ставить висвітлення поступовості процесу залучення сільського жіноцтва радянської України 1930-х рр. до колгоспного виробництва.

Незважаючи на розуміння цінності жіночого трудового ресурсу в умовах розгортання колективізації, залучення жінок до колгоспного виробництва відбулося не одразу, подекуди цей процес був тривалим і навіть відверто суперечливим. У першій третині десятиріччя при вибірковому обстеженні колгоспів УСРР виявлено мовою, журналу "Селянка України", "що кількість

жінок у колгоспі якщо не перевищує кількість чоловіків, то принаймні, не є меншою". Однак, жіноча праця у колгоспах використовувалася менше за чоловічу. Жінки здебільшого працювали лише у тій галузі господарства, що традиційно називалася "бабською справою" – на тваринницьких фермах, займалися птахівництвом, городництвом, приготуванням їжі у громадських їдальнях тощо [6, с. 2–3]. Нерідко жіноча праця використовувалася у колгоспному виробництві як тимчасова, для сезонних робіт. Жінок рідко ознайомлювали з виробничими завданнями й планами колективу, не запрошували на виробничі наради або позбавляли вирішального голосу [6, с. 3].

Про факт використання жіночої праці у колгоспах, лише у сезон польових робіт, яскраво свідчать спогади учасників тих подій. Так, жителька Житомирщини Ольга Ковальчук згадувала: "А зимою жінки не ходили так на роботи. Постійні: свинарки, доярки – ходили. А ті ткали, прали, свою роботу робили". "Мама моя працювала в колгоспі. Ланку полола, в жнива ходила. А взимку і ввечері пряла", – розповідала мешканка Черкащини Євгенія Ємець [7].

Згідно з підрахунками та результатами обстежень Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції, Укрзерноцентру та Народного комісаріату земельних справ УСРР на початку 1930-х рр., чоловіча праця у колгоспному виробництві використовувалася на 54 %, тоді як жіноча лише на 26 %, а подекуди і зовсім не використовувалася. Окрім того, пришвидшені темпи створення колгоспів, без урахування балансу праці, сприяли виникненню надлишку робочої сили: близько 40 % колгоспників мали постійну роботу, і лише впродовж сезонної активності (червень-серпень) – 60 %. Тоді ж для врегулювання цієї проблемної ситуації "Основними положеннями про організацію праці в колгоспах, затвердженими правлінням Укрзерноцентру" від 6 березня 1930 р. передбачався обов'язковий вихід на роботи одного-двох працівників з членів родини. Зазвичай, на роботи виходили чоловіки або навіть підлітки. У деяких регіонах упереджене ставлення до роботи жінок у колгоспі проявлявся у розподілі за бригадами, коли у резерв, який сягав за кількістю більше половини основного складу трудового колективу, записували лише жінок, і водночас не зараховували жодного чоловіка. У окремих регіонах фіксувалися факти фіктивного вступу, коли до колгоспу записувався голова родини, а майно й земельний наділ залишав дружині, пояснюючи це небажанням жінки вступати до колгоспу [8, арк. 25; 9, с. 259, 347, 716].

Однак в цій сфері ситуація починає кардинально змінюватися з часу прийняття РНК УСРР та ЦК КП(б)У постанов, підготовлених Укрколгоспцентром, "Про організацію праці в колгоспах, про постійну рілничу виробничу бригаду, відрядність, норми виробітку й розцінки та облік" від 26 січня 1932 р. та "Тимчасових правил трудового розпорядку в колгоспах" від 8 квітня 1933 р. Формально вони були покликані вирішити питання посилення дисципліни в колгоспах, а насправді запроваджували адміністративно-командну систему господарювання [10, с. 203].

Документи зобов'язували усіх колгоспників брати особисту участь у колгоспному виробництві упродовж усього року, передбачали дисциплінарну відповідальність колгоспників за невихід на роботу чи відмову від неї без поважних причин, перетворювали сезонні й тимчасові роботи на обов'язкові, затверджені виробничим річним планом. Зокрема, постанови вимагали, що колгоспник, призначений на роботу, не мав права вислати замість себе членів свого двору, а працездатних членів колгоспу, які декілька разів не вийшли на роботу без поважних причин, правління колгоспу отримало можливість притягнути до роботи в примусовому порядку [11, с. 13; 12, с. 19].

Караючи порушників трудової дисципліни, колгоспне керівництво передусім позбавляло їх права користуватися присадибною ділянкою. Будинки таких селян спеціально оборювали плугом, знищуючи усю насаджену городину. Представники колгоспного активу брутально втручалися у ведення присадибного господарства, у будинку порушників трудової дисципліни заливали піч водою, силою примушували працювати у нічну пору [13, арк. 95, 104].

28 червня 1939 р. для подальшого врегулювання ситуації прийнята постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР "Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання". У частині цього документу чітко зафіксовано обов'язковий мінімум трудоднів від 60 до 100 на рік. Усі, хто виробляв упродовж року менше, вважалися такими, що вибули з колгоспу і втрачали статус колгоспника. Тобто, позбавлялися присадибних ділянок – додаткового джерела існування [14, с. 22–23].

Однак повністю подолати проблему залучення жінок до колгоспного виробництва, мабуть, так і не вдалося. Випадки, коли чоловік працював у колгоспі, нерідко навіть обіймав відповідальну посаду, а дружина лише числилася там формально, маючи 20–30 трудоднів на рік, фіксувалися контролюючими органами впродовж 1930-х років. У грудневому номері журналу "Колгоспниця України" за 1940 р. наводяться слова одного з колгоспників, що аргументував періодичне ігнорування своєю дружиною колгоспного навантаження. Йшлося про 30 трудоднів за цілий рік такими словами: "Моїй жінці й дома є робота" [14, с. 23].

У 1935 р. прийнятий новий "Примірний статут сільськогосподарської артїлі", який мав посилити залучення жінок до процесу виробничої діяльності колгоспів. Він чітко сформулював рівні права жінок з чоловіками [15, с. 15].

Використання жіночої праці у колгоспному виробництві не лише на сезонних польових роботах (прополюванні, збиранні), а й на всіх постійних роботах упродовж року, постійно перебувало на контролі керівництва країни. Однак аналіз статистично-звітної документації, періодики та владних резолюцій свідчить про те, що майже до 1935 р. жінка, значною мірою, використовувалася лише на підсобних роботах.

Згідно з зведеними даними політвідділів МТС, у 1934 р. питома вага жіночої праці у колгоспному виробництві, у районах бурякосіяння сягала 50–60 %, технічних культур – до 70–80 % [16, с. 7; 17, с. 18]. За інформацією 250 районів УСРР, на початок 1935 р. у колгоспному виробництві працювало майже 16,5 тис. жінок, на 1 січня 1936 р. ця цифра сягнула близько 213 тис. [18, с. 502]. Напередодні війни у сільському господарстві радянської України працювало близько 4,5 млн жінок [19, с. 100], що свідчило про завершення процесу залучення жінок до колгоспного виробництва.

Таким чином, в умовах, коли жіноча частка аграрного населення республіки значно перевищувала чоловічу, широке використання жіночого трудового ресурсу в колгоспному виробництві визначалося основною метою перших п'ятирічок. Однак, незважаючи на усі зусилля влади, цей процес не характеризувався швидкими темпами. Домінування жінок зберігалося у трудомістких галузях колгоспного виробництва – тваринництві та на польових роботах.

Дослідження порушеної у статті тематика не можна вважати вичерпною. Подані аспекти спонукають до продовження та поглиблення таких напрямів наукових пошуків, як проблеми використання жіночої праці у різних галузях виробництва, оволодіння механізаторськими професіями, участі в управлінні сільськогосподарськими підприємствами тощо.

Список використаних джерел

1. Кульчицкий С. В. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР / С. В. Кульчицкий, С. Р. Лях, В. И. Марочко. – К.: Наукова думка, 1988. – 179 с.
2. Куц М. Т. Питання колгоспного будівництва на Україні (1929–1941 рр.) / М. Т. Куц. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1965. – 279 с.
3. Краев М. А. Победа колхозного строя в СССР / М. А. Краев. – М.: Госполитиздат, 1954. – 720 с.
4. Мусієнко В. Є. Колгоспи України в 1934–1939 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Є. Мусієнко. – Донецьк, 2002. – 253 с.
5. Сапицька О. М. Сільські жінки в умовах підготовки та проведення суцільної колективізації (1928–середина 1933 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. М. Сапицька. – Луганськ, 2007. – 199 с.
6. Пілацька О. 8 березня – день обов'язків / О. Пілацька // Селянка України. – 1930. – № 4. – С. 2–3.
7. Домашній архів автора (запис 19 серпня 2012 р. у с. Петрівська Гута Лисянського р-ну Черкаської обл., від Ємець Євгеній Ілліїни, 1922 р. н.).
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 5750, 170 арк.
9. Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937 рр.: зб. документів і матеріалів: у 3 т. / [упоряд.: І. Х. Ганжа, О. О. Кривошеєва, Г. М. Михайличенко та ін.]. – К.: Наукова думка, 1962. – Т. 2: Здійснення суцільної колективізації на Україні 1927–1932 рр. – 840 с.
10. Історія селянства Української РСР: У 2-х т. – АН УРСР. Ін-т історії; [ред. кол. тома: І. І. Компанієць, І. Х. Ганжа, І. І. Слинько]. – К.: Наукова думка, 1967. – Т. 2: Від Великого Жовтня до наших днів. – 534 с.
11. Про тимчасові правила трудового розпорядку в колгоспах. – Партвидав "Пролетар", 1933. – 15 с.
12. Про організацію праці в колгоспах, про постійну рільничу виробничу бригаду, відрядність, норми виробітку й розцінки та облік. Постанова Наркомземсправ в УСРР від 26 січня 1933 р. – Кременчук, 1933. – 19 с.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6693, 150 арк.
14. Чирва Є. Чесно працювати в колгоспах / Є. Чирва // Колгоспниця України. – 1940. – № 23–24. – С. 22–23.
15. Примірний статут сільськогосподарської артїлі, прийнятий другим всесоюзним з'їздом колгоспників-ударників і затверджений радою народних комісарів Союзу РСР і центральним комітетом ВКП(б) 17 лютого 1935 року. – К.-Х.: Державне видавництво колгоспної і радгоспної літератури УРСР, 1941. – 32 с.
16. Зеленська К. Політвідділ допомагає колгоспниці стати активним будівником соціалізму / К. Зеленська // Комунарка України. – 1934. – № 3. – С. 7–8.
17. Зеленська К. Жіноча праця в колгоспі / К. Зеленська // Колгоспний активіст. – 1934. – № 5. – С. 18–19.
18. Історія колективізації сільського господарства Української РСР. 1917–1937 рр.: зб. документів і матеріалів: у 3 т. / [упоряд.: І. Х. Ганжа, О. О. Кривошеєва, Г. М. Михайличенко та ін.]. – К.: Наукова думка, 1962. – Т. 3: Зміцнення і дальший розвиток колгоспного ладу на Україні. 1933–1937 рр. – 1971. – 788 с.
19. Жінки Радянської України – активні будівники комуністичного суспільства [відп. ред. М. М. Підтиченко та ін.]. – К.: Політвидав України, 1971. – 188 с.

Елена Новикова

ЖЕНСКАЯ РАБОТА В КОЛХОЗАХ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ 1930-Х ГГ.

Статья посвящена анализу процесса вовлечения сельских женщин в колхозное производство. Сделана попытка осветить законодательно-нормативную базу, формы и методы колхозного руководства, которые должны были содействовать наиболее быстрому и полному превращению женщин в основной трудовой ресурс колхозов.

Ключевые слова: советская Украина, колхозница, женский труд, сезонные работы, полевые работы.

Elena Novikova

FEMALE LABOR IN COLLECTIVE FARMS OF SOVIET UKRAINE OF THE 1930S

This article analyzes the process of attracting women to the rural collective farm production. An attempt to elucidate the legal and regulatory framework, forms and methods of the collective leadership, which had to facilitate the fullest and speedy transformation of women into the main labor resource of collective farms, was made.

Key words: Soviet Ukraine, farm worker-woman, female labor, seasonal work, field work.

УДК 94(470+571)“1920–1925”

Влада Сокирська

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРИ НАРОДНОМУ КОМІСАРІАТІ В СПРАВАХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ РСФРР

Досліджується процес створення та визначення завдань Українського представництва при Народному комісаріаті в справах національностей РСФРР. В основу діяльності покладалася ідея представництва Української Республіки, як складової частини РСФРР і українців, які мешкають поза межами України. Простежується намагання Раднаркому УСРР організувати в Москві представництво УСРР, не лише при Наркомнаці, а як цілком самостійний орган уряду України при уряді РСФРР. Основними напрямками діяльності Українського представництва при Наркомнаці було обслуговування потреб українців, що мешкають поза межами України, на території РСФРР; дослідження кількості і територіальний розподіл українців, що мешкали поза межами України; організація губернських українських відділів за територіальною ознакою; заняття культурно-освітньою діяльністю.

Ключові слова: Наркомнац, українське представництво, РСФРР, УСРР, російсько-українські відносини.

Новий поворот у російсько-українських відносинах, що настав з перемогою демократичних сил в Україні у березні 2014 р., змушує повертатися до історії формування російсько-українських відносин після розпаду Російської імперії. В сучасних умовах Російська Федерація перебуває в глибокій кризі і ця криза, поза сумнівом, носить системний характер. Аналогічна ситуація спостерігалася у Росії майже сто років тому, коли відбувся досить не частий для світової історії системний зсув, що мав значний вплив не лише на Росію, але і на всю світову цивілізацію.

Важливим чинником, що вплинув на падіння Російської імперії та СРСР, було їх надмірне розширення. Вони встановили гегемонію над націями й територіями, які відмовлялися визнати Росію і або СРСР зразком вищої цивілізації, вищою формою розвитку економіки й урядування – якостей, що їх мусить мати імперія, якщо її система управління не базується на самому насильстві. Встановлення гегемонії над ними за відсутності такого визнання з боку підлеглих вимагало широкого вжиття насильницьких методів [1, с. 34].

Дослідження історичних проблем на подібних “стиках історії” представляє особливий інтерес, оскільки дає надзвичайно цінний досвід для розуміння глобальних історичних процесів. Розпад СРСР в кінці ХХ ст., як і розпад Російської імперії в ході Першої світової війни, став катастрофою для політиків з імперським мисленням.

У цьому зв'язку актуальним є дослідження проблем радянської національної політики на початку 20-х рр. минулого століття, особливо в перші роки становлення російсько-українських міждержавних відносин.